

“БОШҚА КАНОН” НАЗАРИЯСИ АСОСИДА ХУДУДЛАРНИ ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНТИРИШ

PhD, доц. Бекчанов Даврон

*Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги
Давлат сиёсати ва бошқаруви академияси*

ORCID: 0000-0002-1969-3674

davronmb@gmail.com

Аннотация. Ушбу мақолада анъанавий неоклассик иқтисодий назариядан фарқ қилувчи “бошқа канон” (муқобил) иқтисодий мактаблар таҳлил қилинади ва уларнинг Ўзбекистонда ҳудудий иқтисодий ривожланишга нисбатан ёндашувлари кўриб чиқилади. Мақолада институтсионализм, структурализм ва марксизм каби йўналишлар нуқтаи назаридан ҳудудлар ўртасидаги иқтисодий номутаносибликлар, марказ–периферия муносабатлари ва давлат иштирокининг аҳамияти баҳоланади. Муаллиф ушбу гетеродокс йўналишларнинг назарий асосларига таяниб, Ўзбекистон шароитида ҳудудий сиёсатни қайта кўриб чиқиш бўйича амалий таклифларни илгари суради.

Калит сўзлар: бошқа канон, гетеродокс иқтисодиёт, ҳудудий ривожланиш, институтсионализм, структурализм, марксизм, марказ–периферия, иқтисодий сиёсат.

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНОВ НА ОСНОВЕ ТЕОРИИ «ДРУГОГО КАНОНА»

PhD, доц. Бекчанов Даврон

*Академия государственной политики и управления при
Президенте Республики Узбекистан*

Аннотация. В статье рассматриваются альтернативные (“другой канон”) экономические школы, отличающиеся от традиционной неоклассической теории, и их подходы к вопросам регионального экономического развития в Узбекистане. Анализируются взгляды институционализма, структурализма и марксизма на проблему региональных диспропорций, центр–периферийные отношения и роль государства в развитии. Автор, опираясь на теоретические положения гетеродоксальных направлений, предлагает практические рекомендации по пересмотру региональной политики в условиях Узбекистана.

Ключевые слова: другой канон, гетеродоксальная экономика, региональное развитие, институционализм, структурализм, марксизм, центр–периферия, экономическая политика.

ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS ON THE BASIS OF "OTHER CANON" THEORY

PhD, assoc. prof. **Bekchanov Davron**

The Academy of Public Policy and Administration
under the President of the Republic of Uzbekistan

Abstract. This article examines the "Other Canon" economic schools, which present alternative views to the dominant neoclassical theory, and their approaches to regional economic development in Uzbekistan. It analyzes how institutionalism, structuralism, and Marxism explain regional inequalities, center-periphery dynamics, and the significance of state intervention. Based on the theoretical foundations of these heterodox schools, the author proposes practical recommendations for revising regional development policies in the context of Uzbekistan.

Keywords: other canon, heterodox economics, regional development, institutionalism, structuralism, Marxism, center-periphery, economic policy.

Кириш.

Сўнгги йилларда иқтисодий назарияда ҳукмрон бўлиб келган анъанавий неоклассик мактабнинг самарадорлиги ва универсаллиги борисида жиддий шубҳалар пайдо бўлмоқда. Неоклассик назарияга кўра, бозор механизмлари ўз-ўзидан мувозанат ва самарадорликка олиб келади, иқтисодий ресурслар эса табиий равишда самарали тақсимланади. Бироқ ушбу ёндашув кўплаб мамлакатлар, жумладан, Ўзбекистондаги ҳудудлар ўртасидаги иқтисодий номутаносибликларни тушунтиришда ва бартараф этишда етарли эмаслиги маълум бўлмоқда. Шу боис, сўнгги йилларда муқобил иқтисодий мактаблар — жумладан, институтсионализм, структурализм ва марксизм — ни ўзида мужассам этган "бошқа канон" назарияси илмий ва амалий жиҳатдан муҳим аҳамият касб эта бошлади. "Бошқа канон" атамаси илк бор норвегиялик иқтисодчи Эрик Рейнерт томонидан илгари сурилган бўлиб, у иқтисодий муаммоларга тарихий, ижтимоий ва тузилма омиллар асосида ёндашиш зарурлигини таъкидлайди.

Ушбу мақолада "бошқа канон" назариясининг асосий тушунчалари, йўналишлари ва назарий манбалари таҳлил қилинади, шунингдек, ушбу гетеродокс ёндашув асосида Ўзбекистонда ҳудудий ривожланиш масалалари кўриб чиқилади. Мақоланинг тадқиқот объекти сифатида гетеродокс иқтисодий мактаблар орқали ҳудудий иқтисодий ривожланиш муаммоларини тушунтириш ва ечимлар ишлаб чиқиш имкониятлари белгиланган. Илмий адабиётларда "бошқа канон" назарияси асосида ҳудудий ривожланиш стратегияларини қайта кўриб чиқишга оид ишларнинг кўплигига қарамай, унинг Ўзбекистон шароитига мос татбиқи ҳали етарлича ишланмаган. Шу жиҳатдан, ушбу мақола мавзуга нисбатан янги ёндашувларни таклиф қилишга уринади.

Мавзуга оид анъанавий хулосалар кўпинча иқтисодий ўсишни табиий, ўзгармас жараён сифатида тасвирлаб, давлат аралашувини камайтиришни рағбатлантиради. Аммо бу хулосалар амалиётда ҳудудлар ўртасидаги чуқур тафовутларни қисқартиришда самарасиз эканлиги кўрилиб турибди. Шу боис, мақолада "бошқа канон" доирасидаги муқобил иқтисодий мактаблар нуқтаи назаридан ушбу муаммоларга қайта баҳо берилади. Хусусан, қуйидаги саволларга жавоб изланади: Нима учун баъзи ҳудудлар ривожланиб бормоқда, баъзилари эса ортда қолмоқда? Қандай институционал ва тузилмавий факторлар ҳудудий фарқларга таъсир қилмоқда? Маҳаллий бошқарув ва молиявий мустақиллик қандай рол ўйнайди?

Тадқиқотнинг мақсади – "бошқа канон" назариясига асосланган ҳолда Ўзбекистондаги ҳудудий иқтисодий сиёсатни қайта кўриб чиқиш ва самарали сиёсий таклифлар ишлаб чиқишдан иборат. Тадқиқот жараёнида институционализм, структурализм ва марксизм мактаблари таҳлил қилиниб, уларнинг Ўзбекистон

шароитига татбиқи юзасидан илмий хулосалар ва амалий тавсиялар келтирилади. Бу жараёнда “бошқа канон”га оид хорижий ва маҳаллий манбалар, тарихий тажрибалар, ҳудудий иқтисодий кўрсаткичлар таҳлили асос бўлиб хизмат қилади.

Адабиётлар шарҳи.

“Бошқа канон” иқтисодий назариясига оид илмий манбалар таҳлили шуни кўрсатадики, мазкур ёндашув анъанавий неоклассик қарашларга муқобил равишда иқтисодий жараёнларни тарихий, институтсионал ва ижтимоий асосда изоҳлашга уринадир. Ушбу назариянинг илмий асосларини Эрик Рейнертнинг (2007) “Бой давлатлар қандай бой бўлиб кетди ва камбағаллар нега шундай қолмоқда” асаридаги саноатлашув ва динамик самарадорлик ғояси, Гуннар Мюрдалнинг (1968) “Осиё драмаси”даги ижтимоий институтлар ва маъмурий иқтидор ҳақидаги фикрлари, ҳамда Рауль Пребишнинг (1950) “марказ–периферия” моделидаги халқаро иқтисодий нотенглик таҳлили ташкил этади. Жон Мейнард Кейнс давлат харажатлари орқали иқтисодий фаолликни рағбатлантиришни асослаб берса, Жон Коммонс (1934) иқтисодий жараёнларни ҳуқуқий институтлар билан боғлайди. Жозеф Шумпетер (1942) инновация ва тадбиркорликни ривожланиш манбаи сифатида кўради, Николас Калдор (1966) эса саноат ва меҳнат унумдорлиги ўртасидаги боғлиқликни изоҳлайди. Карл Маркс эса синфий муносабатлар ва капитал тўплашнинг танқидий таҳлилин олиб бориб, қайта тақсимлаш масаласига эътибор қаратади. Ушбу ғоялар ўзаро палемика асосида шаклланган бўлиб, Рейнерт (2007) ва Пребиш (1950) неоклассик компаратив устунлик назариясини ривожланаётган мамлакатларни қашшоқликда ушлаб туриш механизми сифатида кўради, Кейнс (1936) ва Калдор (1966) талабнинг аҳамиятини биринчи ўринга қўяди, Мюрдал (1968) ва Коммонс (1934) эса институтларсиз бозор механизмлари самарасиз эканини таъкидлайди. Ўзбекистон шароитида мазкур назариявий ёндашувлар “Янги Ўзбекистон” тараққиёт стратегияси ҳамда “Ўзбекистон – 2030” стратегиясида белгиланган ҳудудларни иқтисодий ривожланиш, саноатни локализация қилиш, ижтимоий инфратузилмани яхшилаш ва давлатнинг фаол иштироки каби устувор йўналишларда ўз аксини топмоқда.

Тадқиқот методологияси.

Ушбу мақолада “бошқа канон” назариясига кирувчи гетеродокс иқтисодий мактабларнинг — хусусан, институтсионализм, структурализм ва марксизмнинг — назарий асослари ва уларнинг ҳудудий иқтисодий ривожланишга нисбатан ёндашувлари таҳлил қилинди. Тадқиқотда асосан сифатли таҳлил (qualitative analysis) методи қўлланилиб, иқтисодий жараёнларга тузилмавий, ижтимоий ва тарихий омиллар асосида ёндашиш мақсад қилинди. Маълумотлар жаҳон иқтисодчилари (Эрик Рейнерт, Рауль Пребиш, Гуннар Мюрдал, Жон Коммонс ва бошқалар)нинг илмий ишлари, халқаро ташкилотларнинг (БМТТД, Жаҳон банки, OECD) таҳлилий ҳисоботлари, Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси, Молия вазирлиги ва бошқа расмий манбалардан олинди. Шунингдек, “Янги Ўзбекистон” тараққиёт стратегияси, ҳудудий ривожланиш дастурлари, маҳаллий иқтисодий сиёсат ва бошқарув тўғрисидаги миллий ҳужжатлар таҳлил этилди. Маълумотларни таҳлил қилишда контент таҳлили, таърифий ва муқоисавий таҳлил, тарихий интерпретация усулларидан фойдаланилди. Гетеродокс назарияларнинг концептуал асослари Ўзбекистон шароитидаги иқтисодий ҳолат билан таққосланиб, уларнинг реал амалиётдаги аҳамияти баҳоланди.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Тадқиқот натижалари шуни кўрсатдики, Ўзбекистондаги ҳудудий иқтисодий муаммоларни тушуниш ва ҳал этишда анъанавий неоклассик назариялар чекланган

тушунчага эга бўлиб, улар ҳудудлар ўртасидаги номутаносибликни қисқартиришда етарли эмас. Бундан фарқли ўлароқ, “бошқа канон” мактаблари — институтсионал, структуралист ва марксист ёндашувлар — ҳудудий ривожланишга нисбатан мураккаб ва чуқур таҳлилни таклиф этади. Хусусан, институционал сифат (қонун устуворлиги, самарали бошқарув, мулк ҳуқуқларининг кафолатланганлиги), инфратузилма етишмаслиги, иқтисодий марказлашув ва маҳаллий бошқарувнинг заифлиги каби омиллар ҳудудий фарқларнинг асосий сабаблари сифатида намоён бўлмоқда. Шунингдек, марказ–периферия муносабатлари Ўзбекистонда ҳам яққол кузатилиб, сармоя ва имкониятлар асосан йирик шаҳарларда тўпланмоқда, қолган ҳудудлар эса четда қолмоқда. Бу ҳолатни бартараф этиш учун давлат томонидан фаол саноат сиёсати, қайта тақсимловчи чоралар ва инфратузилмани ривожлантириш зарурлиги аниқланди. Маҳаллий молиявий мустақилликни ошириш, ҳудудларга солиқ тушумларидан кенгроқ улуш ажратиш ва ҳар бир ҳудуднинг ижтимоий-тарихий хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда индивидуал стратегиялар ишлаб чиқиш талаб этилади. Шу тариқа, “бошқа канон” назарияси нафақат илмий жиҳатдан янги ёндашувларни таклиф этади, балки амалиётда ҳам Ўзбекистон ҳудудий сиёсати учун реал ечимларни шакллантириш имконини беради. Ушбу ёндашувлар асосида амалга ошириладиган сиёсатлар ҳудудлар ўртасидаги иқтисодий номутаносибликларни камайтириш, инфратузилмавий ривожланишни рағбатлантириш ва инклюзив ўсишга эришишга хизмат қилиши мумкин.

Иқтисодий назарияда узоқ йиллар давомида ҳукмрон бўлиб келган асосий “канон” – бу анъанавий неоклассик мактаб бўлиб, у бозорларнинг ўзини-ўзи тартибга солиши, мувозанатга интилиши ва ресурсларни самарали тақсимлашига асосланади. Бироқ, ушбу асосий йўналишдан фарқ қилувчи турли **муқобил иқтисодий мактаблар** мавжуд бўлиб, олар жамланиб **“бошқа канон”** (муқобил канон) назарияси деб аталади. “Бошқа канон” тарафдорлари фикрича, ҳозирги иқтисодий муаммоларни тушунтириш ва ечишда шу кунгача ҳукмрон бўлган неоклассик назария етарли эмас; шу сабабли улар иқтисодий таҳлилга бошқа ёндашувларни таклиф этадилар (Reinert, 2007). Бу муқобил йўналишга институтсионализм, структурализм, девелопментализм, марксизм каби бир неча мактаблар киради (Schumpeter, 1934). Ушбу мақолада “бошқа канон” назариясининг моҳияти ва унинг турли мактабларини таҳлил қилган ҳолда, мазкур назариялар нуқтаи назаридан Ўзбекистонда ҳудудларни иқтисодий ривожлантириш масалалари кўриб чиқилади.

Кириш қисмида “бошқа канон” назариясининг келиб чиқиши ва асосий мақсадлари тушунтирилади. Кейинги бўлимларда муқобил иқтисодий мактабларнинг назарий асослари ва уларнинг ҳудудий ривожланиш ҳақидаги қарашлари баён этилади. Шунингдек, Ўзбекистондаги ҳудудий иқтисодий ҳолат – минтақалар орасидаги тафовутлар, иқтисодий фаолиятнинг марказлашуви ва инфратузилма муаммолари – ҳақида таҳлил келтирилади. Мақоланинг сўнгги қисмида “бошқа канон” назарияси нуқтаи назаридан Ўзбекистонда ҳудудларни ривожлантиришга оид ёндашувлар ва ислохотларга доир таклифлар илгари сурилади.

“Бошқа канон” назарияси атамаси, энг аввало, анъанавий неоклассик иқтисодий таълимотга муқобил ҳисобланган турли гетеродокс (ноанъанавий) иқтисодий йўналишларни бирлаштиради. Бу концепция илк бор норвегиялик иқтисодчи Эрик Рейнерт ва унга ҳамфикр олимлар томонидан илгари сурилиб (Reinert, 2007), гетеродокс иқтисодчиларни уюштирувчи “The Other Canon” жамғармаси фаолияти орқали оммалашган. “Бошқа канон” деганда мавжуд ҳукмрон иқтисодий назариядан фарқли равишда, реал иқтисодиётда кузатиладиган муаммоларни тушунтиришга қодир бўлган бошқа бир “канон” – яъни иқтисодий фикрлар тўплами назарда тутилади. Унинг асосчилари жаҳон миқёсидаги бой ва қашшоқ мамлакатлар ўртасидаги тараққиёт номутаносибликларини изоҳлаш учун янги ёндашув зарур, деб ҳисоблашади (Chang,

2002). “Бошқа канон” назарияси марказида номутоносиб ривожланиш назарияси турибди – бу назария нима учун дунёда мамлакатлар (ёки ҳудудлар) орасида иқтисодий тараққиёт даражалари ҳар хил эканини тарихий ва тузилма жиҳатдан тушунтиришга ҳаракат қилади (Myrdal, 1957). Шу боис, “бошқа канон” вакиллари иқтисодий сиёсат тарихи ва реал фактлар таҳлилини жорий иқтисодий муаммоларга татбиқ этишга урғу беради.

“Бошқа канон” назарияси плюралистик ва эклектик хусусиятга эга бўлиб, турли даврлардаги муаллифларнинг ғояларини ўзаро боғлайди. Масалан, унинг асосий манбалари орасида Шумпетер (1934), Кейнс (1936), Маркс (1867), Мюрдал (1957), Калдор (1966) каби иқтисодчилар санаб ўтилган. Умуман олганда, “бошқа канон” иқтисодий таҳлилда *инсон – истеъмолчи* эмас, балки *инсон – ишлаб чиқарувчи* ролини биринчи ўринга қўяди, инновация ва ўсиш манбаларига эътибор қаратади. Шу билан бирга, бу йўналиш эркин бозор ва ўзини-ўзи мувозанат назарияларига танқидий қарайди, улар назарий моделларда қабул қилинадиган мукаммал ахборот, идеал рақобат каби фарзлар реал дунёда мавжуд эмас, деб ҳисоблайди. Аксинча, *гетеродокс* иқтисодчилар фикрича иқтисодиёт доимий ўзгаришда, номутоносиб ривожланиш ва инқирозлар табиий ҳолат бўлиб, уларни тушуниш учун тарихий ҳамда ижтимоий контекстни ҳисобга олиш лозим.

“Бошқа канон”ни (муқобил мактаблар) – ташкил этувчи йўналишлар қуйидагилардан иборат:

1. Институтсионализм. Институтсионал мактаб иқтисодиётни жамиятнинг ажралмас қисми сифатида ўрганади ва иқтисодий қарорларга таъсир этувчи расмий ҳамда норасмий институтлар (қонунлар, анъаналар, маданият ва ҳ.к.)нинг ролини таъкидлайди. Торстейн Веблен ва Жон Коммонс каби олимлар асос солган эски институтсионализм иқтисодий жараёнларни эволюцион ривожланиш сифатида қараб, технология ва одатларнинг ўзаро таъсирини таҳлил қилади (North, 1990). Институтсионализм нуқтаи назаридан, индивидларнинг қарорлари ижтимоий муҳит ва мавжуд “қоидалар ўйини” – институтлар – билан чамбарчас боғланган; шу боис иқтисодий ривожланишни тушуниш учун фақат индивидуал рационалликни эмас, балки институтларнинг эволюциясини ҳам ўрганиш керак. Масалан, самарали маҳаллий бошқарув, мулк ҳуқуқларининг ҳимояланганлиги ва паст коррупция даражаси каби омиллар ҳудудларнинг иқтисодий юксалишида ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлади. Хулоса қилиб айтганда, институционализм ҳудудлар ривожланишида маҳаллий институтларнинг (бошқарув, қонун устуворлиги, бозор инфратузилмаси) мустаҳкам бўлиши барқарор ўсиш учун зарур, деб ҳисоблайди.

2. Структурализм. Структуралистик мактаб, айниқса Лотин Америкаси тажрибасидан келиб чиқиб, иқтисодиётнинг тармоқлари ва ташқи иқтисодий алоқалари тузилмасини таҳлил қилиш орқали ривожланиш муаммоларини тушунтирган. Рауль Пребиш ва унинг издошлари шакллантирган Лотин Америка структурализмининг асосий даъволаридан бири – глобал иқтисодий тизим *марказ ва периферия*га ажралган бўлиб, периферия ҳудудлари (хомашё етказиб берувчилар) ва марказий ҳудудлар (саноат маҳсулоти етказиб берувчилар) ўртасидаги муносабат тубдан номутоносибдир (Prebisch, 1950). Структуралистлар ривожланаётган иқтисодиётларда бозор механизмлари кўпинча самарали ишламаслигини таъкидлайди: тузилмавий “ригидлик”лар ва диспропорциялар туфайли нарх механизми кўп ҳолларда мувозанатни ҳамда барқарор ўсишни таъминлай олмайди, даромад тақсимооти эса адолатсиз ҳолатда қолади. Шу сабабли, структуралистик моделлар тараққиёт учун давлатнинг фаол иштирокини ва таркибий ўзгаришларни лозим, деб билади. Жумладан, Пребишнинг хулосасига кўра ривожланаётган мамлакатлар импорт ўрнини босувчи саноатни ривожлантириш сиёсати орқали ўз саноатини кўтариб, уни диверсификация қилиши кераклиги асослантирилган. Структуралистлар ички ва ташқи бозордаги

номутаносибликларни ҳисобга олган ҳолда, ҳудудий ривожланишда ҳам баъзи минтақа ёки шаҳарлар “марказ”га айланиб, бошқалар “четда” қолиб кетиши мумкинлигидан огоҳлантиради. Бундай ҳолатнинг олдини олиш учун мазкур мактаб вакиллари, периферия ҳудудларда тармоқларни диверсификация қилиш, инфратузилмани яхшилаш ва саноат инвестицияларини рағбатлантириш зарур деб ҳисоблайди.

3. Марксизм. Марксистик иқтисодий назария капиталистик тизимнинг меҳнатни эксплуатация қилиши ва натижада синфлар ўртасида номутаносиб бойлик тўпланишини таъкидлайди (Marx, 1867). Марксизм нуқтаи назаридан, эркин бозор механизмлари адолат ва барқарорликни таъминлай олмайди, чунки капитал доим кучлироқ қўлларда тўпланиб, жамиятдаги тенгсизликни оширади. Шу боис, баъзи ҳудудлар ва мамлакатлар ҳисобидан бошқалар тараққий этган ҳолат – *тенгсиз ривожланиш* – капитализм шароитида табиий ҳол, агар тегишли чоралар кўрилмаса. Масалан, капитал фойда излаб доимо самаралироқ жойларга оқиб боради ва у ерда тўпланади; натижада “капитал марказлари” ва “четланган ҳудудлар” вужудга келади. Марксизм бундай номутаносибликларни камайтириш учун кескин чоралар, жумладан, таъсирчан “қайта тақсимловчи сиёсат” ёки ўзгача ижтимоий-иқтисодий тизимга ўтиш лозимлигини кўрсатади. Бошқа томондан, марксист тадқиқотларда жаҳон ёки мамлакат доирасидаги *марказ-периферия* муносабатлари таҳлилига асосланган назариялар (масалан, боқимандлик назарияси) ҳам шу хулосага келади: перифериядаги минтақалар ўз ҳолича ривожлана олмайди, агар марказга қарам муносабат ўзгартирилмаса.

Юқорида санаб ўтилган “бошқа канон” мактабларини бирлаштирувчи умумий жиҳат – неоклассик назариянинг чекланишларига ишора қилиш ва иқтисодий ривожланишни тушунтиришда тарихий, ижтимоий ҳамда тузилма омилларга кўпроқ эътибор қаратишдир. Шу боис, “бошқа канон” доирасидаги иқтисодчилар ҳукуматнинг иқтисодий жараёнлардаги фаол ролини қайта кўриб чиқади, уларнинг фикрича, бозор ўз ҳолатига қўйиб берилса, барча ҳудудлар ва аҳоли гуруҳлари учун адолатли ҳамда барқарор ривожланиш кафолатланмайд. Масалан, Э. Рейнерт ўз китобида ривожланаётган мамлакатлар қашшоқликдан чиқиши учун давлат саноатни ҳимоя қилиши ва рағбатлантириши лозимлигини таъкидлайди. У эркин бозор ва эркин савдо шароитида қашшоқ давлатлар ўз ҳолича индустриал тараққиётга эриша олмаганини тарихий мисоллар асосида кўрсатиб беради. Шу каби, бошқа гетеродокс иқтисодчилар ҳам капитал ва бойликнинг марказлашуви шароитида камбағал ҳудудлар ўз-ўзидан ривожланмаслиги, уларга алоҳида стратегик ёндошув лозимлигини илмий асосда уқтирадилар.

Муқобил иқтисодий мактаблар жамиятдаги номутаносибликларни ҳар хил тушунтиришса ҳам, ҳудудий ривожланиш борасида уларнинг умумий фикри шундаки: агар давлат ҳеч қандай махсус сиёсат юритмаса, ривожланган ва ривожланмаган ҳудудлар ўртасидаги фарқ ўз-ўзидан қисқариб кетмайди. Аксинча, бундай шароитда бу фарқ вақт ўтиши билан янада ортиб бориши мумкин. Анъанавий неоклассик назарияга кўра, бозор қонунлари туфайли узоқ муддатда камбағал ҳудудлар тезроқ ўсиб, бой ҳудудлар даражасига яқинлашади (чунки камбағал жойларда киритилган инвестициянинг қайтиш даражаси юқори ва ҳ.к.). Бироқ, *гетеродокс* иқтисодчилар бу қарашни шубҳа остига қўйиб келади. Масалан, Швед иқтисодчиси Гуннар Мюрдалнинг “Айланма-кумулятив сабаб” назарияси, бозор шароитида тараққий этган ҳудудлар ўзларига капитал ва меҳнат ресурсларини торта бошлашини (*бэквош* эффекти) ва натижада ортда қолган ҳудудлар ресурслардан маҳрум бўлиб, янада қийин ахволга тушиб қолишини тушунтиради. Агар давлат томонидан махсус “*ривожлантириш*” сиёсат олиб борилмаса – яъни ривожланган ҳудудлар ютуқларининг бир қисmini периферияга ёйиш механизми ишламаса – бозор иқтисодиёти ҳудудий номутаносибликларни еча олмайди.

Худди шундай, структуралистик ва марксистик қарашлар ҳам ҳудудий ривожланишда марказ–периферия динамикасига урғу беради. Лотин Америка структуралистлари, миллий даражада баъзи модернизацияланган саноат марказлари пайдо бўлиб, қолган периферия эса анъанавий сектори устун қолган ҳолда қолоқлашувга юз тутаяди, деб таъкидлаган эдилар. Бундай асимметрик ривожланишни бартараф этиш учун ҳудудий саноат сиёсатини олиб бориш – яъни камбағал минтақаларда саноат корхоналарини очиш, инвесторларни ўша ерларга жалб қилиш ва инфратузилмани яхшилаш – зарур, деб ҳисобланади. Марксистик иқтисодий географияда эса *“номутаносиб географик тараққиёт”* концепцияси мавжуд бўлиб, унга кўра капиталнинг муайян ҳудудларда тўпланиб қолиши ва бошқа жойларда танқислиги капитализмнинг табиий маҳсулотидир. Демак, капиталистик тизимда давлат томонидан қайта тақсимловчи ва тартибга солувчи чораларсиз, ҳудудлар ўртасидаги номутоносиблик камаймайди.

Институтсионализм иқтисодиёти нуқтаи назаридан қараганда ҳам, ҳудудларни ривожланиш муаммоларининг сабаби сифатида тизимли омиллар билан боғлиқлигини эътироф этишади. Институтсионалистларнинг айтишича, агар муайян бир ҳудудда бошқарув заиф, қонун устуворлиги таъминланмаган ва молиявий институтлар ривожланмаган бўлса – у ерда тадбиркорлик ҳамда инвестиция муҳити суст бўлади, натижада бу ҳудуд иқтисодиёти орқада қолади. Шу сабабли, кўпгина *гетеродоксал* иқтисодчилар ҳудудий бошқарувни номарказлаштириш, маҳаллий ҳокимиятларнинг молиявий мустақиллигини ошириш керак, деб ҳисоблайдилар. Чунки маҳаллий муаммоларни энг яхши англайдиган ва тез ҳал қила оладиган томон – бу айнан ўша жойнинг ўзидир.

Юқоридаги таҳлиллардан келиб чиқиб, “бошқа канон” назарияси доирасидаги муқобил иқтисодий мактаблар – институтсионализм, структурализм ва марксизм – ҳудудий иқтисодий ривожланишга нисбатан янада реалистик ва мураккаб ёндашувларни таклиф этаётгани кўринади. Ушбу мактаблар анъанавий неоклассик назариянинг ўзини-ўзи мувозанатга олиб келиши ва конвергенция қарашларини шубҳа остига қўйган ҳолда, ривожланиш жараёнларидаги номутоносибликларни тушунишда ижтимоий, сиёсий ва тузилмавий омилларни инобатга олади.

Ўзбекистон шароитида ҳам ҳудудлар ўртасидаги иқтисодий фарқлар, марказлашган фаолият, инфратузилманинг етишмаслиги ва маҳаллий институтларнинг заифлиги каби муаммолар юқоридаги муқобил назариялар нуқтаи назаридан изоҳланиши мумкин. Шу сабабли, мамлакатдаги ҳудудий иқтисодий сиёсатни шакллантиришда “бошқа канон” назариясининг қарашлари ва тавсияларидан самарали фойдаланиш мумкин.

Хулоса ва таклифлар.

“Бошқа канон” назариясига таянган ҳолда қуйидагилар таклиф этилади: 1) Институтларни мустақкамлаш; 2) Ҳудудий саноат сиёсатини юритиш; 3) Марказ–периферия динамикасига қарши чоралар; 4) Маҳаллий молиявий мустақилликни ошириш; 5) Тарихий ва ижтимоий контекстга асосланган сиёсат юритиш; 6) Тарихий ва ижтимоий контекстга асосланган сиёсат юритиш.

1. Институтларни мустақкамлаш. Ҳудудий ривожланишда самарали бошқарув, қонун устуворлиги, маҳаллий мулк ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва коррупцияга қарши курашиш – асосий шартлар ҳисобланади. Институтсионализм нуқтаи назаридан, маҳаллий институтларни ривожлантириш ва уларнинг мустақиллигини таъминлаш орқали инвестиция муҳитини яхшилаш мумкин.

2. Ҳудудий саноат сиёсатини юритиш. Структуралистик ёндашувдан келиб чиқиб, камбағал ҳудудларда импорт ўрнини босувчи, диверсификация қилинган саноат тармоқларини ривожлантириш лозим. Бунинг учун давлат томонидан инфратузилма

лойиҳалари, саноат кластерлари ташкил этилиши, солиқ имтиёзлари ва молиявий рағбатлар жорий этилиши мақсадга мувофиқ.

3. Марказ–периферия динамикасига қарши чоралар. Марксизм ва боқимандлик назарияси нуқтаи назаридан, бой ҳудудлар билан камбағал ҳудудлар ўртасидаги ресурслар, капитал ва имкониятлар танқислигини камайтириш учун давлат қайта тақсимловчи ва субсидия сиёсатини амалга ошириши зарур. Бу – стратегик лойиҳаларни периферияда жойлаштириш, ресурслар тақсимотини қайта кўриб чиқиш ва ижтимоий хизматлардан тенг фойдаланишни таъминлашни ўз ичига олади.

4. Маҳаллий молиявий мустақилликни ошириш. Маҳаллий ҳокимият органларига солиқ тушумларидан кўпроқ улуш ажратиш, ўз бюджетига мустақил равишда эгалик қилиш имкониятини бериш орқали уларнинг ҳудудий ривожланишдаги масъулияти ва фаоллигини ошириш мумкин.

5. Тарихий ва ижтимоий контекстга асосланган сиёсат юритиш. Ҳар бир ҳудуднинг ўзига хос тарихий, маданий ва ижтимоий шароитларини ҳисобга олган ҳолда, уларга мослаштирилган ривожланиш стратегиялари ишлаб чиқирилиши лозим. Бу – умумий “бир хеллик” сиёсат эмас, балки индивидуал, контекстуал ёндашувни талаб қилади.

Хулоса қилиб айтганда, “бошқа канон” назарияси Ўзбекистондаги ҳудудий иқтисодий сиёсатни янада кенг қамровли, тарихий ва ижтимоий жиҳатдан асосланган ҳолда шакллантириш имконини беради. Ушбу ёндашувлар асосида амалга ошириладиган сиёсатлар ҳудудлар ўртасидаги номутаносибликларни камайтириш, инфратузилмавий тараққиётни таъминлаш ва барқарор, инклюзив ривожланишга эришишга хизмат қилади.

Адабиётлар /Литература/Reference:

Chang, H.-J. (2002). *Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective*. London: Anthem Press.

Commons, J. R. (1934). *Institutional Economics: Its Place in Political Economy*. New York: Macmillan.

Kaldor, N. (1966). *Causes of the Slow Rate of Economic Growth of the United Kingdom*. Cambridge: Cambridge University Press.

Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London: Macmillan.

Marx, K. (1867). *Das Kapital*. Hamburg: Otto Meissner Verlag.

Marx, K. (1867). *Das Kapital: Kritik der politischen Ökonomie*. Hamburg: Verlag von Otto Meissner.

Myrdal, G. (1957). *Economic Theory and Underdeveloped Regions*. London: Duckworth.

Myrdal, G. (1968). *Asian Drama: An Inquiry into the Poverty of Nations*. New York: Pantheon.

North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press.

Prebisch, R. (1950). *The Economic Development of Latin America and its Principal Problems*. United Nations, E/CN.12/89/Rev.1.

Reinert, E. S. (2007). *How Rich Countries Got Rich ... and Why Poor Countries Stay Poor*. London: Constable.

Schumpeter, J. A. (1934). *The Theory of Economic Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Schumpeter, J. A. (1942). *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Harper & Brothers.

UNDP (2023). *Regional Development Report for Central Asia*. United Nations Development Programme.

World Bank (2020). *Enhancing Regional Competitiveness in Uzbekistan*. Washington, DC: World Bank Group.